

***CENTENARUL UNIRII ROMÂNILOR
ȘI EUROPA DE AZI***
Religie și Geopolitică

Editori:
**Mihai HIMCINSCHI, Lucian D. COLDĂ,
Ovidiu PANAITE, Răzvan BRUDIU**

Vol. 3

Cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte

IRINEU

Arhiepiscop al Alba Iuliei

Cluj-Napoca
Presa Universitară Clujeană

Alba Iulia
Reîntregirea

2018

FUNDAMENTELE TEOLOGICE ALE UNITĂȚII CREȘTINE

Aurel PAVEL*

Abstract: *Theological foundations of the Christian unit.* The present study is intended to be a support for the continuation of the ecumenical actions in order to restore the unity of the Church, thus respecting the Savior's command "that all be one". Using the experience and the works of Father Dumitru Stăniloae we have identified several aspects and foundations of the Christian unity such as the apostolic kerygma, koinonia, non-orthodox churches, open catholicity. All these are characteristics of the Orthodoxy, which confirms the universal vocation of Orthodoxy.

Keywords: *Christian unity, koinonia, non-orthodox churches, open catholicity, synodality, Dumitru Stăniloae.*

Într-o cuvântare scrisă pentru a fi citită la ceremonia organizată în cinstea împlinirii a 90 de ani, Părintele Stăniloae declara că principala sa lucrare de sinteză, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, a avut în centru hristologia¹. Centralitatea asupra Persoanei lui Iisus Hristos și a lucrării Lui mântuitoare, soteriologia, eclesiologia sau spiritualitatea, sunt preocupările teologului român, după cum a spus I. Bria², remarcăm însă și viziunea sa ecumenică. Nu întâmplător E. Bartoș vorbea despre o „hristologie holistă”³, propusă ca temă de reflecție inclusiv în dialogul

* Preot prof. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România.

¹ Dumitru STĂNILOAE, „Iubiților mei frați sibieni”, în Ioan I. Ică jr. (ed.), *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire preotului profesor academician Dumitru Stăniloae (1903-1993)*, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei Sibiului, 1993, p. 638.

² Ion BRIA, *Spațiul Nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Dumitru Stăniloae*, Iași, Edit. Trinitas, 1994, p. 18.

³ Emil BARTOȘ, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p. 198.

inter-creștin. Centralitatea lui Hristos în creație determină în fapt misiunea Bisericii în lume: înainte de toate, creștinismul face ca, într-un anumit sens, să fie desființată granița dintre sacru și profan, iar fiecare om poate astfel să accedă la mântuirea inaugurată de Întrupare. Biserica este Trupul tainic al lui Hristos. Ea este mediul de unire a tuturor oamenilor; ea este „unire a tot ce există, sau e destinată să cuprindă tot ce există: Dumnezeu și creația”. Dacă însuși planul dumnezeiesc era desăvârșirea atotunității, reluarea acestuia după cădere nu ar fi fost posibilă fără venirea lui Dumnezeu în lume: „Dacă Fiul lui Dumnezeu n-ar fi luat trup și nu l-ar fi îndumnezeit prin Înviere și Înălțare, ar fi lipsit inelul de legătură între Dumnezeu și creațiune, precum ar fi lipsit iubirea lui Dumnezeu care să se reverse în noi și să ne atragă la unirea cu El în iubire”⁴. S-a afirmat că unitatea tuturor în Hristos implică și deschiderea spre celălalt, o alteritate ce definește aspectul teandric, dialogic al Bisericii. Dumnezeu lucrează în toată creația, iar Hristos „este prezent în toată creația, dincolo de frontierele creștinismului văzut, deși este perceput și înțeles în grade diferite”⁵.

Chiar plecându-se de la această unitate ontologică a tuturor în Iisus Hristos ni se prezintă nașterea mișcării ecumenice de către Părintele Stăniloae. Astfel, pe lângă modul nesatisfăcător prin care reușesc creștinii să răspundă la probleme umanității moderne, mai este de amintit și nemulțumirea conștiinței creștinătății de a suporta „dureroasa fărâmițare din sânul său propriu”. Drept urmare, mișcarea ecumenică „a luat ființă dintr-un sentiment de vinovăție al formațiunilor creștine pentru cele două neajunsuri amintite și din voința de a le vindeca”. Din acest punct de vedere, ea apare ca un act divin providențial, căci „nu se poate să nu se vadă în apariția și acțiunea ei lucrarea lui Dumnezeu”⁶.

Cu referire la cele declarate în cadrul întrunirii ecumenice de la New Delhi, se va accentua că elementele constitutive ale viitoarei unități creștine vor trebui să fie: 1) „numai în Hristos”, 2) „în fiecare loc”, 3) „sunt botezați în Hristos”, 4) „conduși (aduși) de Duhul Sfânt într-o

⁴ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, București, EIBMBOR, 1978, p. 208-209.

⁵ Cristinel IOJA, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, în *Revista Ecumenică Sibiu*, 1/2009, nr. 3, p. 372.

⁶ Dumitru STĂNILOAE, „Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual”, în *Ortodoxia*, 3-4/1963, p. 544.

deplină comuniune”, 5) „aceeași credință apostolică”, 6) „frâng aceeași pâine”, 7) „uniți în rugăciune”, 8) „slujitorul și membrii uniți de toți”, 9) „în toate locurile și timpurile”⁷. În fapt, printr-o atentă analiză a concepției lui Stăniloae, N. Moșoiu⁸ face o paralelă între aceasta și textul de la F. Ap. 2, 42, unde se arată că după întemeierea Bisericii primii creștini „stăruiau în învățătura Apostolilor și în părtășie, în frângerea pâinii și în rugăciuni”. Apare în acest text scripturistic o succesiune a celor patru elemente de care ar trebui să țină seama orice activitate din cadrul dialogului ecumenic - și, indirect, aceasta reprezintă ideea fundamentală ce se desprinde din opera Părintelui Dumitru Stăniloae.

Mai întâi de toate, trebuie avută în vedere învățătura Apostolilor – *in finitus progresus in idem*. Aceasta se referă la realitatea istorică dinamică a credinței creștine, revelată de și în Mântuitorul Iisus Hristos, explicată, transmisă și proclamată de Biserică sub asistența Duhului Sfânt, Cel Care o și statornicise în chip normativ în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție. (Cea din urmă constituie chiar permanentizarea „dialogului viu al Bisericii cu Hristos”⁹).

În special Biserica Ortodoxă este cunoscută ca o Biserică a Tradiției, fiind cea care a păstrat cu fidelitate conținutul kerygmei apostolice și practica sacramentală apostolică în întregimea lor¹⁰. Specific Ortodoxiei ar fi evitarea tendinței spre confruntare și îmbrățișarea în schimb a învățăturii în integralitatea ei. Consecința directă, ni se spune, este că la întâlnirea cu Ortodoxia mulți creștini occidentali consideră că „unitatea creștinismului nu se poate realiza în afara Ortodoxiei, că nu se poate realiza decât sub semnul Ortodoxiei, sub semnul revenirii la plenitudinea inițială”¹¹. Nu poate fi vorba în această afirmație de exclusivism sau de idealizarea realității¹², întrucât pe aceeași pagină se afirmă critic și anumite tendințe manifestate de ortodocși: de exemplu, aceștia au ajuns să accentueze

⁷ *Ibidem*, p. 573-585.

⁸ Nicolae MOȘOIU, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Pitești – Brașov – Cluj-Napoca, Edit. Paralela 45, 2000, p. 246 ș.u. În continuare, vom urma această excelentă și minuțioasă analiză.

⁹ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, București, EIBMBOR, p. 53-58.

¹⁰ *Ibidem*, „Concepția ortodoxă despre Tradiție și despre dezvoltarea doctrinei”, în *Ortodoxia*, 1/1975, p. 5.

¹¹ *Ibidem*, „Sobornicitatea deschisă”, în *Ortodoxia*, 1/1971, p. 171.

¹² Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 249.

independența Bisericilor locale, „uitând” uneori de formele menținerii unității lor, în opoziție directă cu spiritul centralist romano-catolic; iar în opoziție cu protestantismul, ortodocșii au vădit un „spirit de anti-reformă” specific catolicismului, spirit în care s-a accentuat „Tradiția în dauna Sfintei Scripturi și importanța actelor obiective ale Tainelor și a ierarhiei în dauna trăirii personale și în comuniunea legăturii cu Dumnezeu”¹³. În aceste afirmații obiective „transpare deschiderea spre dialog, refuzul de a emite judecăți apriorice, dorința de a valoriza tendințele de apropiere de învățătura autentică a Bisericii”¹⁴.

Care să fie însă principiul teologic al acestei deschideri? El constă chiar într-o concepție hermeneutică deschisă, refractară absolutizării textului scripturistic în litera lui. Pe de o parte, cu referire la documentul „Scriptură și Tradiție” al Comisiei *Faith and Order* al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, se subliniază că autorii lui, teologi protestanți și anglicani, reduc diversitatea tradițiilor deosebite ale Bisericilor actuale la acea diversitate de tradiții existente chiar în Sfânta Scriptură. Dar există astfel pericolul subminării unității Revelației divine după acceptarea canonului, și de aceea „căutarea unității între diferitele tradiții ale Bisericii va trebui să-și însușească unitatea Evangheliei, așa cum o reflectă pluralitatea diferitelor mărturii biblice”¹⁵. Pe de altă parte, „varietatea de gândire în interiorul Bibliei reflectă diversitatea răspunsurilor umane la acțiunile lui Dumnezeu”, de aceea „este important ca cercetătorul să nu se atașeze la o singură cugetare biblică, chiar dacă i se pare centrală”, căci aceasta „l-ar conduce la o neînțelegere a acestei varietăți și a acestei bogății”¹⁶. Este o regulă ce trebuie reținută și urmată, ni se atrage atenția, întrucât unele dintre deosebirile actuale dintre Biserici au apărut tocmai datorită faptului că ele au adoptat unilateral afirmații din Sfânta Scriptură, nescotind pe celelalte la fel de importante.

Al doilea principiu este *koinonia* – condiție primordială a Bisericii. *Koinonia* este fundamentală pentru înțelegerea Bisericii, ea exprimând viața împreună (F. Ap. 2, 44, 47), a fi într-o inimă și într-un cuget (4, 32), a avea toate în comun (2, 44); de asemenea, se mai referă și la „trupul lui Hristos” (cf. I Cor. cap. 12) sau „a fi în” și „a rămâne în” Hristos (In. 14,

¹³ Dumitru STĂNILOAE, „Sobornicitatea deschisă”, p. 171.

¹⁴ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 249-250.

¹⁵ Dumitru STĂNILOAE, „Sobornicitatea deschisă”, p. 165.

¹⁶ *Ibidem*, p. 165.

20, 23; I In. 3, 19-24)¹⁷. Expresia atestă o realitate concretă, eclezială, îmbinare a dimensiunii verticale, izvorul harului dumnezeiesc, cu dimensiunea orizontală, adunarea văzută a poporului lui Dumnezeu. Și tot *koinonia* implică plenitudinea Bisericii în toate aspectele, dimensiunile și manifestările ei. Sensul de plenitudine nu este unul spațio-geografic, ci unul deopotrivă universal și local. În acest punct Părintele Stăniloae se opune concepției „eclesiologiei euharistice” – afirmată de teologul rus din diaspora N. Affanasiev – privind o opoziție față de „eclesiologia universalistă”. În opinia acestuia din urmă, arogarea exclusivă de Biserica Romano-Catolică și respectiv cea Ortodoxă a calității de Biserică universală constituie principalul obstacol în calea realizării unității creștine. Dar pentru Affanasiev am avea de face aici cu o pretenție gratuită și nefondată din punct de vedere teologic: „nu există o Biserică Universală, o Biserică întinsă pretutindeni, din care să facă parte toate Bisericile locale. Apartenența la o Biserică Universală nu e necesară unei Biserici locale pentru a fi Biserică deplină. Orice comuniune în care se săvârșește Euharistia și are ca centru un episcop este Biserică deplină, indiferent dacă se află în comuniune cu alte comunități care săvârșesc și ele Euharistia și au ca centru un episcop”. O astfel de poziție unilaterală era firesc să provoace reacția negativă a teologului român, pentru care, pe de o parte, Biserica nu este defel o monadă închisă în sine, izolată, iar pe de altă parte, unitatea Bisericii presupune în mod necesar și unitate în credință, relații frățesti, unitate liturgico-sacramentală etc.¹⁸. Deși extrem de importantă, comuniunea euharistică nu exclude celelalte forme de comuniune sacramental-spirituală, iar în comentariul său la Sfânta Liturghie, Păr. Stăniloae subliniază că aceasta nu începe cu Euharistia ci culminează cu ea, dar abia după ce preotul rostește cuvintele „Să ne iubim unii pe alții...” și se rostește Crezul – se realizează comuniunea de iubire și de credință¹⁹.

Și tot în raport cu reprezentanții „eclesiologiei euharistice” poate fi mai bine înțeleasă și „frângerea pâinii” – Euharistia ca Taina unității eclesiale. Este punctul culminant și semnul maxim al unității eclesiale, însă el nu exclude ci presupune în mod absolut necesar celelalte mijloace

¹⁷ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 264.

¹⁸ Dumitru Stăniloae, „Biserica universală și sobornicească”, în *Ortodoxia*, 2/1966, p. 167-198.

¹⁹ *Idem*, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1986, p. 398.

de unitate. Aceasta este premiza ce stă la baza considerațiilor Părintelui referitoare la intenția Patriarhului Ecumenic Atenagora de a se împărtăși dintr-un potir cu papa Paul al VI-lea. Pregătindu-și vizita la Roma (octombrie 1967, replică a vizitei papei la Constantinopol în luna iulie a aceluiași an), Atenagora a vizitat pe Întâi Stătătorii Bisericilor autocefale de la Belgrad, București și Sofia. Declarațiile anterioare venite de la Moscova și Leningrad, precum și întâlnirile avute cu ceilalți Întâi Stătători, l-au convins însă să renunțe: deoarece Roma nu a renunțat la vechile sale pretenții, nu poate avea loc un dialog „pe picior de egalitate”, și cu atât mai mult nu se poate realiza intercomuniunea. Din acest motiv, chiar dacă la Roma se pregătise deja o „misă de comuniune”, în ultimul moment s-a renunțat din ea la partea referitoare la consacrarea darurilor și împărtășire. În schimb, patriarhul Atenagora și-a exprimat dorința de a se ajunge la comuniune euharistică, dar numai după ce vor fi fost îndeplinite următoarele patru puncte: 1) continuarea dialogului iubirii, 2) și după acesta de un dialog teologic, 3) drumul acesta trebuie parcurs, chiar dacă nu se știe cât va fi drumul până la unitate, și 4) comuniunea se realiza abia după ce se va atinge unitatea de credință²⁰.

Că Părintele Stăniloae personal pare să fi avut un rol important în fermitatea arătată la București în a-l determina pe patriarhul Atenagora să renunțe la dorita intercomuniune de la Roma²¹ o atestă utilizarea aceluiași ton categoric de respingere a acestui act și într-un studiu de mai târziu în care se spune: „Vaticanul a inventat o altă tactică: el nu mai dorește un dialog teologic cu ortodocșii, ci propune realizarea unei comuniuni euharistice și prin aceasta o comuniune în toate Tainele cu ortodocșii, cele două Biserici rămânând mai departe Biserici diferite și distincte din puncte de vedere dogmatic”²².

Dar Părintele Stăniloae a respins intercomuniunea euharistică în orice condiții nu doar cu romano-catolicii. Mai exact, el a reiterat aceleași argumente cu caracter general valabil ca un principiu conducător pentru Biserica Ortodoxă, pentru ca în final să precizeze următoarele: intercomuniunea este „un produs al unui spirit de tranziție”, cuprinzând

²⁰ IDEM, „Coordonatele ecumenismului din puncte de vedere ortodox”, în *Ortodoxia*, 1-4/1967, p. 489-500.

²¹ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 274.

²² Dumitru STĂNILOAE, „Tendința Vaticanului după comuniunea euharistică cu ortodocșii”, în *Ortodoxia*, 3/1972, p. 493.

în sine „o gravă contradicție logică și reală”; „nu o *coincidentia oppositorum*, prin care e constituită orice unitate de bogată complexitate, ci o *non-coincidentia oppositorum* în care contrariile se anulează pur și simplu, în care negația face imposibilă afirmația sau îi reduce considerabil deplinătatea”²³. Indirect este vizat aici uniaticismul, propus ca „model de unitate” de Biserica Romei ortodocșilor; că acest model nu este în opinia Părintelui Stăniloae absolut deloc viabil, întrucât promovează pur și simplu o falsă unire, pur și simplu prin acceptarea formală a primatului papal, vom vedea într-un subcapitol viitor.

Mult mai prețuite sunt în gândirea Părintelui Stăniloae rugăciunile pentru unitatea creștinilor – semn al perspectivei sale mărturisitoare și profetice²⁴. Elocvent în acest sens este mai ales studiul său „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”²⁵. Aici se arată că aproapele nostru este orice om, și cu atât mai mult cei ce se numesc creștini. Dezbinarea dintre creștini are drept cauză nu „unitatea lor în diversitate”, ci ura manifestată din păcate atât de des. În chip contrar, legătura dialogică între persoane trebuie să se manifeste prin rugăciune și fapte bune, ceea ce demonstrează responsabilitatea față de ceilalți²⁶. Responsabilitatea aceasta nu are doar o dimensiune umană, ci constituie răspunsul pe care trebuie să-l oferim revendicării lui Dumnezeu. De ea vom răspunde la Judecată: „Cine dintre voi refuză să răspundă lui Dumnezeu cât timp trăiește pe pământ va răspunde în fața judecății lui Dumnezeu din viața viitoare ... pentru semenii săi, pentru care, nevoind să răspundă în viața aceasta, a voit să scape și de responsabilitatea față de Dumnezeu”²⁷. Și iarăși, caracterul profund ontologic și existențial al răspunderii transpare din următoarele afirmații: ea constituie mijlocul prin care „o persoană experimentează legătura în care se află cu cealaltă, legătură care nu depinde nici de voința sa, nici de voința celeilalte, ci de structura dialogică imprimată în fiecare persoană”. În acest sens sobornicitatea este „opusul singurătății”²⁸, iar valoarea deosebită pe care îl are acest termen –

²³ IDEM, „În problema intercomuniunii”, în *Ortodoxia*, 4/1971, p. 561.

²⁴ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 275 ș.u.

²⁵ Dumitru STĂNILOAE, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, în *Studii Teologice*, 1-2/1970, p. 29-38.

²⁶ *Ibidem*, p. 30.

²⁷ IDEM, „Responsabilitatea creștină”, în *Ortodoxia*, 2/1970, p. 186.

²⁸ IDEM, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, p. 29.

împreună cu noțiunea de „Biserici nedepline” – în viziunea ecumenică a Părintelui Dumitru Stăniloae reprezintă tema subcapitolului ce urmează.

„Bisericile nedepline” și „sobornicitatea deschisă”

Mai mulți exegeți ai operei Părintelui Stăniloae au subliniat că cea mai substanțială contribuție a sa la teologia ecumenismului ortodox este aplicarea principiului „unitate în diversitate”²⁹. O primă consecință a acestui fapt constă în aceea că, deși Biserica Ortodoxă este socotită Biserica adevărată, deplină, a lui Hristos, totuși celelalte confesiuni creștine nu sunt lipsite de valoare. Această relație paradoxală între Biserica Ortodoxă și „Bisericile nedepline” este astfel exprimată: cele din urmă „s-au format într-o anumită legătură cu Biserica deplină și există într-o anumită legătură cu ea, dar nu se împărățesc de lumina și de puterea deplină a soarelui Hristos. Într-un fel, deci, Biserica cuprinde toate confesiunile despărțite de ea, întrucât ele nu s-au putut despărți deplin de Tradiția prezentă în ea. Altfel, *Biserica în sensul deplin al cuvântului este numai cea ortodoxă* (s.n.)”³⁰. Faptul că se poate vorbi de eclezialitate și în afara Bisericii propriu-zise, cea Ortodoxă, se datorează tot caracterului hristologic și pnevmatic pe care îl posedă întreaga creație. Astfel, pe de o parte „creația întreagă se află obiectiv încadrată în razele aceluiași Logos preincarnațional, deci în faza Bisericii dinainte de Hristos, chemată să devină Biserica lui Hristos. Obiectiv și subiectiv, întreaga omenire de diferite credințe cunoaște într-o oarecare măsură pe Logosul preincarnațional”. Este motivul care face ca să subziste „o anumită biserică” chiar și în afara creștinismului, căci „există încă legături ontologice ale forțelor umane între ele și cu Logosul dumnezeiesc”³¹.

Pe de altă parte, „Duhul Sfânt nu e absent din nici o făptură și mai ales din cele ce s-au învrednicit de rațiune. El o susține în existență pe fiecare”, și de aceea „se întâmplă să aflăm și dintre barbari și nomazi mulți care duc o viață de fapte bune și resping legile sălbatice care stăpâneau odată în ei. Astfel se poate spune în chip general că în toți este Duhul Sfânt”³¹.

²⁹ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 262-264; C. IOJA, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 375.

³⁰ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 267-268.

³¹ Părintele Stăniloae comentează astfel pe Sf. Maxim Mărturisitorul, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia* vol. 2, p. 48; Cf. Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 262.

Dacă Biserica depășește granițele sale canonice, fiind prezentă în diferite grade în întreaga creație, se subînțelege că cea mai mare apropiere de Biserica deplină, cea Ortodoxă, o au celelalte confesiuni creștine. „Cu atât mai mult – atestă Păr. Stăniloae – există această biserică în celelalte confesiuni creștine, dată fiind legătura lor prin credință cu Hristos, Logosul întrupat, și dat fiind că au în parte o credință comună în Hristos cu Biserica Ortodoxă, Biserica deplină (s.n.)”³².

Promovarea Ortodoxiei ca Biserica Una Sancta, Trupul mistic al lui Hristos, cea definită în Simbolul niceo-constantinopolitan ca una, sfântă, sobornicească și apostolică, este așadar o convingere de neclintit a Părintelui Stăniloae³³. Cu toate acestea, viziunea sa soteriologică nu este una exclusivistă, teologul român lăsând deschisă posibilitatea mântuirii și în afara Bisericii Ortodoxe pe seama următorului motiv: „În diferite confesiuni creștine, sunt mulți credincioși a căror viață creștină nu s-a redus la formulele doctrinare oficiale ale confesiunilor lor. Tradiția veche creștină a fost mai tare decât inovațiile de doctrină aduse de întemeietorii lor și susținute în mod oficial până azi de acele formațiuni și de teologii lor”³⁴. Acesta este motivul pentru care, deși credincioșii simpli ai diferitelor confesiuni creștine „s-au pomenit în cadrul acelor denotațiuni cu credințe despre un Hristos care nu e prezent cu toată eficiența Lui mântuitoare în sânul lor, participarea lor nedeplină la Hristos, și aceasta în mare măsură fără vina lor, poate avea ca urmare o participare nedeplină la El și în viața viitoare, conform cuvântului Mântuitorului: «În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt»”³⁵.

³² Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 268; IDEM, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în *Mitropolia Olteniei*, 7-8/1970, p. 730-742. În acest fel Părintele Stăniloae se opune opiniei împărtășite de mitr. Platon, după care toate confesiunile creștine ar fi despărțăminte egale ale aceleiași unice Biserici. Vezi Cristinel IOJA, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 375.

³³ *Ibidem*, p. 268: „gradul celei mai intime prezențe lucrătoare a lui Hristos în sânul ei îl mărturisesc și îl experiază Biserica ortodoxă, care a păstrat tradiția de viață a Bisericii primare”.

³⁴ Ca exemplu de învățături greșite promovate de ierarhia unei Biserici, fără însă a astfel percepută și de simplii credincioși, este dată doctrina romano-catolică despre Jertfa substitutivă a Mântuitorului sau, tot aici, doctrina despre grația creată.

³⁵ *Ibidem*, p. 269-270. Cristinel IOJA, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 376, notează: „Observăm astfel o viziune deschisă nu numai spre situația confesiunilor în ansamblul lor, ci mai ales spre viața persoanelor umane chemate la iubirea deplină a lui Hristos pentru ele”.

Conceptul cheie ce sintetizează deschiderea ortodocșilor spre membrii altor culte creștine e reprezentat în concepția Părintelui Stăniloae de „sobornicitatea deschisă”³⁶. În Simbolul de credință niceo-constantinopolitan, Biserica este caracterizată ca fiind „catholică” sau sobornicească; din această perspectivă, ea este „un întreg organic, un organism sau un corp spiritual, o plenitudine (s.n.) care are totul, iar acest tot, această plenitudine e prezentă și eficientă în fiecare din mădulele ei, din actele ei, din părțile ei”. Altfel spus, Biserica este sobornicească nu doar într-un sens universal, ci și local; nu doar în „întregul” ei, ci și în fiecare „parte” – desigur, doar rămânând în relație cu celelalte „părți” –, fără ca acest fapt să determine o uniformizare monotonă: „Biserica are pe Hristos întreg cu toate darurile Lui mântuitoare și îndumnezeitoare și fiecare Biserică locală și chiar fiecare credincios îl are întreg, dar numai întrucât rămâne în întregul corpului. Așa cum în orice celulă a unui corp e corpul întreg cu lucrarea lui, cu specificul lui, așa este în orice mădulele sau parte a ei Biserica întreagă și prin aceasta Hristos întreg, dar numai întrucât respectivul mădulele sau respectiva parte a ei rămâne în Biserică. Mădulelele nu sunt uniformizate de aceasta, ci sunt complementare, datorită faptului că viața corpului întreg sau Hristos însuși prin Duhul Sfânt e prezent în mod activ în toate”³⁷.

Această plenitudine a Bisericii ca Trup al lui Hristos, realizată prin prezența harului Duhului Sfânt în ea, reclamă cu necesitate „unitatea în diversitate”, adică depășirea oricărei forme de accentuare unilaterală a unui aspect sau altul din Tradiția eclezială. În formularea Păr. D. Stăniloae, „o tradiție nu poate dura permanent când în ea e nedeplinătate, o insuficiență, pentru că generațiile următoare își dau seama de această nedeplinătate și caută să o depășească sau cel puțin să o întregască printr-o concepție mai cuprinzătoare, printr-un mod de viață lipsit de nedeplinătatea de care suferea cel de până atunci”³⁸. Este punctul în care concepția despre „Bisericile nedepline” se întâlnește cu cea despre „sobornicitatea deschisă”: plenitudinea eclezială a Bisericii depline a lui Hristos, Biserica Ortodoxă, este deschisă tuturor, dar în această sobornicitate intră doar cei care renunță în accentuarea excesivă a unei

³⁶ IDEM, „Sobornicitatea deschisă”, în *Ortodoxia*, 2/1971, p. 165-180.

³⁷ IDEM, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 284.

³⁸ IDEM, „Unitate și diversitate în Tradiția Ortodoxă”, în *Ortodoxia*, 3/1970, p. 333.

părți din credința Apostolilor și doresc să trăiască „potrivit întregului”, în Biserica una, sfântă, sobornicească și apostolică³⁹.

Părintele Stăniloae preia în dezvoltarea concepției sale despre „sobornicitatea deschisă” echivalarea făcută în general în teologia ortodoxă între termenul grecesc *καθολική* și cuvântul de origine slavă *sobornaia* (derivat din verbul *sobirati*, „a aduna la un loc”, „a reuni”). Intenția acestei echivalări era de a exprima într-un mod mai pregnant tocmai plenitudinea eclezială de care am vorbit anterior. Numind Biserica „sobornicească”, precizează Păr. Dumitru Stăniloae, se exprimă într-un mod mai plenar decât prin utilizarea termenului „catholic”, „modul sinodal de păstrare a învățaturii Bisericii la nivel episcopal, dar și modul general comunitar al practicării învățaturii. Toată Biserica este un Sinod permanent, o comuniune (*koinonia*), o convergență și o conlucrare permanentă a tuturor membrilor ei, căci numai în această stare se păstrează și se valorifică bunurile ei spirituale”⁴⁰. Comuniunea implică așadar complementaritate, ceea ce diferențiază accepțiunea ortodoxă a termenului „catholicitate” de cea romano-catolică – universalitate – și anglicană – integritatea credinței: în sobornicitate se cuprinde „sensul participării active a tuturor credincioșilor la bunurile spirituale ale lui Hristos în duhul deplinei comuniuni, aceasta constituind însăși Biserica în calitate de organism sau trup al lui Hristos”. Astfel, sensul ortodox nu le exclude, ci le include pe celelalte două sensuri, căci „această comuniune ar îmbogăți cu atât mai mult pe fiecare, cu cât ar cuprinde mai mulți membri, dacă e posibil pe toți creștinii și pe toți oamenii”⁴¹.

În *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Părintele Stăniloae leagă sobornicitatea de unitatea Bisericii – primul termen arată de ce natură este această unitate eclezială – scriind că unitatea se realizează și se menține „prin convergența, comuniunea, complementaritatea unanimă a membrilor ei, nu printr-o simplă alăturare sau printr-o contopire a tuturor într-un tot uniform”. Nu universalitate centralistă, ca în romano-catolicism, ci complementaritate a membrilor în plenitudinea unui singur corp, Biserica (de aici redarea directă a „catholicității” prin termenul de „întregime”, *holon*)⁴².

³⁹ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 283.

⁴⁰ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 283.

⁴¹ IDEM, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, p. 516.

⁴² IDEM, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 283-284.

Într-un alt studiu, sobornicitatea este echivalată cu sinodalitate și este legat de apostolicitate (și continuarea acestei slujiri în lucrarea episcopală). Pe de o parte, mărturisește Păr. Stăniloae, s-a ales acest termen pentru a se reda „caracterul general al Bisericii de îmbinare a unității cu diversitatea armonioasă”; pe de altă parte, se unește strâns sinodalitatea episcopală cu sinodicitatea Bisericii ca întreg – în care se include în mod necesar și sinodalitatea –, ultimul termen devenind sinonim cu sobornicitatea⁴³. Bazele acestei sinodicități ar consta în⁴⁴:

- Umanitatea ca întreg identic după ființă, dar divers în persoanele ce îl constituie. Omul este o ființă dialogică, și de aceea el se găsește în comuniune cu ceilalți semeni, oferind și primind ajutorul lor.
- În sens teologic larg, sinodicitatea provine de faptul că omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu și chemat spre asemănarea cu El.
- În plan mai larg, sinodicitatea se manifestă în cadrul familiei și al neamului. Păr. Stăniloae atestă că neamurile nu sunt rezulatul păcatului strămoșesc, dar păcatul este cel care a făcut ca, în decursul istoriei, diversitatea personală și etnică să devină motiv de abuz, prilej de accentuare unilaterală în dauna altuia. Dimpotrivă, „sinodicitatea este echilibrul sănătos între unitate și diversitate ... fără slăbirea unității și fără amenințarea diversității”.
- În concluzie, sinodicitatea este realizată în Hristos și în Biserica – adunare a tuturor în Hristos⁴⁵, sub acțiunea Duhului Sfânt, „Duhul comuniunii”. Doar în acest mod persoanele nu sunt subordonate una alteia, iar instituția nu se constituie în afara sau mai presus de persoane, înăbușindu-le pe acestea⁴⁶.

De reținut este că, fie prin termenul sobornicitate, fie prin termenul sinodicitate – utilizat posibil ca reacție împotriva panslavismului⁴⁷ –, Părintele Dumitru Stăniloae a dorit să scoată în evidență dimensiunea concretă, practică, și nu teoretică a termenului: „Sobornicitatea trebuie să fie de fapt o trăire a credinței într-o comuniune vie (s.n.); ea e universalitate creștină în formă de comuniune (koinonia)”⁴⁸. Termenul de universalitate

⁴³ IDEM, „Natura sinodicității”, în *Studii Teologice*, 9-10/1977, p. 611.

⁴⁴ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 279-280.

⁴⁵ Dumitru STĂNILOAE, „Natura sinodicității”, p. 605-607.

⁴⁶ IDEM, „Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii”, în *Orthodoxia*, 1/1967, p. 39.

⁴⁷ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 279, nota 130.

⁴⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Sobornicitatea deschisă*, p. 172.

folosit aici nu este defel întâmplător. El implică deopotrivă învățătura și trăirea ei – sobornicitatea este „unitatea atotcuprinzătoare a învățăturii creștine trăite de comunitatea universală și liberă a creștinilor” – nu doar în sens restrâns, ci ca misiune pentru toți creștinii: „soborul a toată lumea, în care toți creștinii (s.n.) își aduc înțelegerea întregii realități divine revelate și a întregii umanități văzute în lumina revelației integrale, pentru a o împărtăși tuturor și pentru ca fiecare să se împărtășească de înțelegerea tuturor. Soborul sufletelor trebuie să realizeze sau să valorifice soborul sau sobornicitatea ideilor, o armonie a tuturor înțelegerilor și a înțelegerii de către toți a tuturor aspectelor realității divine și umane revelate. Evanghelia, în totalitatea cuprinsului ei, reflectă înțelegerea întregii realități umane și Biserica menținându-o are în principiu această înțelegere universală în formă de comuniune (koinonia) sau de sobor”⁴⁹.

Cea care a realizat în mod plenar acest principiu este, după Păr. D. Stăniloae, Biserica Ortodoxă, care, în principiu, a păstrat totalitatea învățăturii creștine, apostolice⁵⁰. Totuși, contrar a ce s-ar putea crede la prima vedere, „este de remarcat viziunea cuprinzătoare a Părintelui Stăniloae, lipsa de rigiditate și elasticitatea gândirii sale care converge în acceptarea altor creștini decât ortodocșii la deslușirea aspectelor realității divine și umane revelate”⁵¹. Într-adevăr, teologul român subliniază că la actualizarea învățăturii de credință creștină, la înțelegerea ei tot mai concretă, mai adâncă și mai vie, corespunzător nivelului de înțelegere al fiecărei generații, „sunt chemate să-și aducă o contribuție și tradițiile altor formațiuni creștine (s.n.), chiar dacă ele au reținut aspecte mai puține sau au accentuat prea exclusiv pe unele din totalitatea realității spirituale divino-umane a creștinismului”⁵². „Subiectul” cunoașterii teologice este un Cine, nu un ce, și de aceea ființa divină rămâne mereu inecognoscibilă rațiunii umane, care nu poate să o cuprindă totalmente chiar și atunci când Dumnezeu i Se revelează. Cu referire la formulările

⁴⁹ *Ibidem*, p. 172.

⁵⁰ IDEM, „Unitate și diversitate în Tradiția ortodoxă”, p. 337: „Biserica Ortodoxă, păstrând și practicând până azi Tradiția apostolică, a păstrat și practicat până azi Revelația integrală în Hristos prin Duhul Sfânt. Prin Tradiție, credincioșii Bisericii Ortodoxe se bucură de toată lucrarea mântuitoare a lui Hristos în cadrul ei sau de comuniunea cu Hristos în integritatea Lui”.

⁵¹ Cristian IOJA, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, p. 373.

⁵² Dumitru STĂNILOAE, „Sobornicitatea deschisă”, p. 172.

de credință, ni se atrage atenția să nu ne atașăm de nici una ca de „ultima realitate”, după cum afirmau Bonhoefer sau Congar, căci „toate sunt numai penultimele”. Dimpotrivă, „trebuie să admitem și moduri noi de a exprima pe Dumnezeu, mai bine-zis legătura noastră cu El. Aceasta înseamnă recunoașterea tuturor modurilor creștine de exprimare de până acum a lui Dumnezeu ca având o valoare, dar și o anumită conștiință a nedeplinătății, a relativității lor. Amândouă aceste atitudini ale conștiinței creștine ne pot ajuta să înaintăm pe drumul unității dintre creștini”⁵³. (În sensul că nu se promovează o viziune exclusivist-reducționistă în raport cu alte tradiții, nici nu se încearcă relativizarea învățaturii de credință plene, ce se regăsește în Biserica Ortodoxă.)

Acesta este modul de înțelegere al teologiei ca integrată în noțiunea de „sobornicitate deschisă”. Noțiunea are la bază apofatismul inerent oricărei formulări teologice și, de asemenea, un dinamism continuu al Duhului Sfânt – Duhul inspirației divine atât în alcătuirea „scrierilor” sfinte (mai exact în acte, cuvinte și imagini)⁵⁴, cât și în înțelegerea lor – ce implică un anumit pluralism. Se cere neîncetat „o deschidere mereu mai înțelegătoare și mai cuprinzătoare spre Dumnezeu Cel mai presus de ele, o înaintare continuă în bogăția Lui spirituală infinită”. „Sobornicitatea aceasta deschisă, transparentă și continuu depășită implică însă și un anumit pluralism teologic sau de înțelegere a lui Dumnezeu ... a tuturor înțelegerilor altora, ca cuprinse în misterul apofatic al lui Dumnezeu”. A fi sobornicesc înseamnă așadar a fi mereu deschis spre alte exprimări și concepte teologice, doar așa putându-se realiza „unitatea în diversitate”: „Duhul sobornicesc al cuiva implică un anumit pluralism, întrucât, înțelegând misterul apofatic al lui Dumnezeu în care sunt cuprinse toate, are o deschidere și pentru cel ce nu are aceeași largă înțelegere ca el a tuturor aspectelor realității, știind că și înțelegerea mai îngustă a lui sesizează tot ceva din Dumnezeu. ... Așa se produce o înțelegere

⁵³ *Ibidem*, p. 173. Aceste afirmații fac de neînțeles critica adusă de unul dintre patrologii greci contemporani, Stilianos Papadopoulos, la adresa „sobornicității deschise”: el remarcă cu ocazia Simpozionului „Dumitru Stăniloae” ținut la București pe 3-4 octombrie 2000, că noțiunea ar fi „prea generală”. Totuși, din afirmațiile teologului român nu se desprinde în nici un caz dorința de relativizare a adevărului de credință. Vezi Constantin Păuleanu, „Dimensiunea ecumenică a operei Pr. Prof. Dumitru Stăniloae”, în *Analele Universității din Craiova* 7 (2002), nr. 10, p. 165.

⁵⁴ IDEM, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în *Ortodoxia*, 3/1968, p. 347-377.

simfonică a tuturor, în care înțelegerile lor se interpenetrează, comunică între ele, fără să se uniformizeze. ... În această sobornicitate deschisă, transparentă și într-o continuă mișcare de depășire în sens vertical și orizontal, primesc o valoare nu numai chipurile și formele din Biserică sau din lumea creștină, ci toate ale lumii”⁵⁵.

În opinia noastră este pe deplin afirmată aici vocația universală a Ortodoxiei, la care aceasta nu poate renunța decât printr-o renunțare la ceva ce ține de ființa sa. Ne rezumăm aici a sintetiza modul în care marele teolog român a înțeles sobornicitatea eclezială ca fiind „deschisă” (ecumenică): ea este „cunoașterea, înțelegerea, trăirea-experierea, mărturisirea, valorificarea și actualizarea credinței Apostolilor în integralitatea sa, la care sunt chemați toți creștinii – uniți după ființă, dar diverși după persoane, familie, neam și tradiții, fiind prinși în țesătura dialogică între ei înșiși și între ei și Dumnezeu, într-o comuniune (*koinonia*) ce poate deveni tot mai accentuată pe măsură ce ei tind ca toată viața lor să se desfășoare «potrivit întregului», conform plenitudinii”⁵⁶ – așadar nu în sens cantitativ, spațio-temporal, ci calitativ, ca viață în Duhul lui Hristos.

Bibliografie

Dicționare, enciclopedii, manuale

1. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 1. București, EIBMBOR, 2003.
2. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, București, EIBMBOR, 1978.

Lucrări

3. BARTOȘ, Emil, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae*, Iași, Edit. Polirom, 2001.
4. BRIA, Ioan, *Spațiul Nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Dumitru Stăniloae*, Iași, Edit. Trinitas, 1994.

⁵⁵ *Idem*, „Sobornicitatea deschisă”, p. 178-179.

⁵⁶ Nicolae MOȘOIU, *op. cit.*, p. 281-282.

5. MOȘOIU, Nicolae, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Pitești – Brașov – Cluj-Napoca, Edit. Paralela 45, 2000.
6. D. STĂNILOAE, Dumitru, „Iubiților mei frați sibieni”, în Ioan I. Ică jr. (ed.), *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire preotului profesor academician Dumitru Stăniloae (1903-1993)*, Sibiu, Editura Arhiepiscopiei Sibiului, 1993.
7. IDEM, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1986.

Studii și articole

8. IOJA, Cristinel, „Părintele Dumitru Stăniloae – viziunea sa ecumenică”, în *Revista Ecumenică Sibiu*, 1/2009, nr. 3.
9. STĂNILOAE, Dumitru, „Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual”, în *Ortodoxia*, 3-4/1963.
10. IDEM, „Coordonatele ecumenismului din puncte de vedere ortodox”, în *Ortodoxia*, 1-4/1967.
11. IDEM, „Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii”, în *Ortodoxia*, 1/1967.
12. IDEM, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în *Ortodoxia*, 3/1968.
13. IDEM, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în *Mitropolia Olteniei*, 7-8/1970.
14. IDEM, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, în *Studii Teologice*, 1-2/1970.
15. IDEM, „Responsabilitatea creștină”, în *Ortodoxia*, 2/1970.
16. IDEM, „Unitate și diversitate în Tradiția Ortodoxă”, în *Ortodoxia*, 3/1970.
17. IDEM, „Sobornicitatea deschisă”, în *Ortodoxia*, 2/1971.
18. IDEM, „În problema intercomuniunii”, în *Ortodoxia*, 4/1971.
19. IDEM, „Tendința Vaticanului după comuniunea euharistică cu ortodocșii”, în *Ortodoxia*, 3/1972.
20. IDEM, „Concepția ortodoxă despre Tradiție și despre dezvoltarea doctrinei”, în *Ortodoxia*, 1/1975.
21. IDEM, „Natura sinodicității”, în *Studii Teologice*, 9-10/1977.

UNITATE ECLESIALĂ ȘI CUNOAȘTERE – PARADIGME ALE ÎNDUMNEZEIRII LA SFINȚII PĂRINȚI. PLEDOARIE PENTRU O GNOSEOLOGIE MISTAGOGICĂ A SFINȚENIEI

Lucian-Dumitru COLDĂ*

Abstract: *Ecclesial unity and knowledge – paradigms of deification in the view of the Holy Fathers. Pleading for a mistagogic-gnosiology of holiness.* Living in a certain ecclesial reality, founded on the paradigm of the Trinitarian unity and a mystical-ascetic pastoral activity, the Holy Fathers gave birth to what we could define as a gnosiology of holiness. When knowledge is indissolubly attached to holiness, there appears a reality one could call “aristocracy” of Spirit. Belonging, often, to a social aristocracy, the Fathers created a model of profound mystagogic knowledge. The conclusive examples of this present study are represented by Saint Gregory the Theologian and John Chrysostom. They can be seen as the ambassadors of two types of mistagogic-theological gnosiology: the triadological, whose ontology represents the paradigm of the ecclesial itself and the pastoral-ascetic, both contributing to the gnosiological paradigm of the deification of human being.

Keywords: *anthropology, gnosiology, deification, ecclesial unity, mistagogy, Saint Gregory the Theologian, Saint John Chrysostom.*

I. Prolegomena

Atunci când abordează marea problematică a antropologiei teologice centrată pe ideea de cunoaștere, Părinții Bisericii răspund unei necesități care rezidă chiar în întrebarea pe care Mântuitorul Hristos o adresează ucenicilor Lui: „Cine zic oamenii că sunt Eu, Fiul Omului?”

*Preot lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România.